

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-18>**Світлана БЕРНАЦЬКА,**

orcid.org/0000-0002-3029-2396

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови, літератури та культури

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) povajnas@ukr.net

ХАРАКТЕР ДЕТЕРМІНУВАЛЬНОГО ФАКТОРА СИТУАЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ НЕОБХІДНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено системний аналіз синтаксичних одиниць, модальне значення необхідності в яких виражене за допомогою спеціалізованих лексичних засобів – **повинен** у особових реченнях та **треба** у не особових конструкціях, оскільки саме ці компоненти мовної системи є ядреними для вираження персуазивного модального значення необхідності, що полягає в припущенні про наявність такої події, можливості її існування в певній часовій площині. Екстралінгвальна діяльність виступає сферою визначення детермінувального фактора, а не формальні чи семантичні особливості структури висловлення. Метою є визначення поняття необхідності, що засноване на логічному висновку комунікатора. Аналізуючи фактичний матеріал, досліджуємо твердження щодо існування певних детермінувальних факторів. Обґрунтовується думка про існування різних підстав твердження про необхідність. Найчастіше це відбувається у структурі детермінувального фактора модальної необхідності, поєднуючи певні його види. Торкнулися питання про граматичне вираження детермінувального фактора необхідності. Власне, він може мати як експліцитне, так і імпліцитне вираження. А на рівні граматичного оформлення визначення фактор може мати різні вираження. Так у складі темпоральної підрядної предикативної частини він приєднується за допомогою певних сполучників. Частково вживаними є поліпредикативні речення сполучникового типу з підрядним зв'язком, у яких вказівка на детермінувальний фактор необхідності міститься в залежній частині зі значенням мети. Основним типом речень потенційної модальності об'єктивної необхідності виступають індикативно-розповідні конструкції, що виражають констатацію фактів, тобто висловлення констатувальної модальності. У висновку стверджується, що найбільш поширеною є форма складнопідрядного речення, де пропозиція потенційно необхідної ситуації посідає позицію підрядної частини стосовно головної.

Ключові слова: об'єктивна необхідність, реальна потенційність, детермінувальний фактор.

Svitlana BERNATSKA,

orcid.org/0000-0002-3029-2396

PhD in Philology,

Associate Professor at the Ukrainian language, Literature and Culture Department

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) povajnas@ukr.net

THE NATURE OF THE DETERMINING FACTOR OF THE SITUATION OF OBJECTIVE NECESSITY IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article carries out a systematic analysis of syntactic units, in which the modal meaning of necessity is expressed with the help of specialized lexical means – **must** in personal sentences and **need** in non-personal constructions, since these components of the linguistic system are essential for expressing the persuasive modal meaning of necessity, which consists in the assumption about the presence of such an event, the possibility of its existence in a certain time plane. Extralingual activity acts as the sphere of designation of the determining factor, and not the formal or semantic features of the utterance structure. The goal is to define the concept of necessity, which is based on the logical conclusion of the communicator. The statements regarding the existence of certain determining factors were examined during analyzing the actual material. The opinion about the existence of various grounds for the assertion of necessity is substantiated. Most often, this happens in the structure of the determining factor of modal necessity, combining certain types of it. The question of the grammatical expression of the determining factor of necessity was touched upon. Actually, it can have both explicit and implicit expression. And at the level of grammatical design of the definition, the factor can have different expressions. Thus, as part of the temporal subjunctive predicative part, it is joined with the help of certain conjunctions. Partly used are polypredicative sentences of the conjunction type with a subordinating conjunction, in which the indication of the determining factor of necessity is contained in the dependent part with the meaning of the goal. The main type of sentences of the potential modality of objective necessity are indicative-narrative constructions that express the statement of facts,

that is, statements of the ascertaining modality. In conclusion, it is claimed that the most common is the form of a complex sentence, where the proposal of a potentially necessary situation occupies the position of the subordinate part in relation to the main one.

Key words: *objective necessity, real potential, determining factor.*

Постановка проблеми. Важливими засобами вираження об'єктивної модальності необхідності є модальні модифікатори, слова, що передають граматичне значення необхідності у складі синтаксичного комплексу складеного дієслівного присудка. Домінанту становлять лексеми *повинен, треба*, що характеризуються частотністю вживання і широтою семантичного обсягу. Окрім цього, обрані модальні модифікатори відповідають ще одному критерію домінанти – з найбільшою повнотою і регулярністю передають усі відтінки семантичної структури необхідності (Телецька, 2005: 11).

Аналіз досліджень. Здатністю до вираження модального значення об'єктивної необхідності, окрім указаних, наділені ще низка лексем. Так, про явище граматичної синонімії у сфері вираження модальних значень йдеться в розвідках В. Рогожі, Г. Ситар і Т. Телецької (Рогожа, Ситар, Телецька).

Основним типом речень потенційної модальності об'єктивної необхідності виступають індикативно-розповідні конструкції, що виражають констатацію фактів, тобто висловлення констатувальної модальності.

Мета статті – визначити поняття необхідності, що виражає «персуазивну оцінку зв'язку між об'єктом і ознакою», що заснована на логічному висновку, який спирається на дані комунікатора, навички, узагальнення, аналітику, досвід, яким він розпоряджається.

У своїй статті загалом спираємося на чотирикомпонентну структуру ситуації необхідності, запропоновану С. Цейтлін (Цейтлін, 1990: 143), проте вважаємо доцільним дещо розширити коло конститuentів, окреслених дослідницею. Як нам видається, найбільш повним буде опис ситуації необхідності з урахуванням таких складників: 1) суб'єкт модальної оцінки (який може збігатися або не збігатися з мовцем); 2) об'єкт оцінки; 3) суб'єкт волюнтаривності; 4) суб'єкт предметної діяльності; 5) власне-волевиявлення, тобто дія, яку суб'єкт модальної оцінки кваліфікує як необхідну, та 6) результат волевиявлення суб'єкта волюнтаривності. Очевидно, що побудова системи реалізації ситуації необхідності буде неповною без вказівки на дію як зв'язкову ланку між її учасниками.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, з'ясовуємо характер детермінувального фактора ситуації об'єктивної необхідності.

Модальне значення необхідності, як і можливості, передумовою свого існування має причину, що визначає перехід потенційної ситуації і його спосіб у сферу можливого, адже модальне значення необхідності є віддзеркаленням динамічних зв'язків між реальністю й ірреальністю (Рогожа, 2005: 9). З цього приводу В. Рогожа розвиває думку про те, що «ситуація реальної потенційності закладена в самому змісті волевиявлення: те, до чого спонукається суб'єкт-виконавець, на момент комунікативного акту є потенційним, але внаслідок його волі сприймається як реальне» (Рогожа, 2005: 10). Експліцитна чи імпліцитна вказівка на детермінувальний фактор має на меті виявити обставини, які визначають потенційну дію як необхідну. О. Гребньова справедливо зазначає, що «формулювання, яке називає той чи той детермінувальний фактор, являє собою частину семантики речення, що містить поняття необхідності» (Гребнева, 2004: 88). Оскільки необхідність – те, що обов'язково повинно статися за певних умов, то вказівка на ці умови, тобто детермінувальний фактор, у мовленні експлікована значно частіше, ніж тоді, коли йдеться про відношення ситуації до дійсності як можливе.

Сферою, яка визначає детермінувальний фактор, виступає екстралінгвальна дійсність, а не формальні чи семантичні особливості структури висловлення. Саме з огляду на характер передумови необхідності реалізації певної дії відбувається кваліфікація семантичних відтінків необхідності.

Різноманітність підстав твердження про необхідність спонукає Л. Павленко до виокремлення за цією ознакою трьох видів модальної семантики необхідності: логічної, фізичної та деонтичної необхідності (Павленко, Топачевський). На думку дослідників, під логічною необхідністю треба розуміти «все, що впливає із законів логіки» (Павленко, Топачевський); фізичною необхідністю є такі ситуації, що зумовлені законами природи; а деонтично необхідним є «те, що впливає із законів чи норм, що діють у суспільстві» (Павленко, Топачевський). Аналіз лінгвістичної літератури демонструє існування різноманітних класифікацій детермінувальних факторів ситуації необхідності (Фомина, 1985: 5, Болотина, 1992: 7, Цейтлін: 1990: 2). Дослідження висловлень, дібраних із художніх творів сучасних українських письмен-

ників та зіставлення їх із наявними кваліфікаціями дає підстави для узагальнень та доповнень запропонованих систематизацій.

Унаслідок аналізу фактичного матеріалу, що є в нашому розпорядженні, видається можливим твердити про існування таких детермінувальних факторів:

1) визначати необхідність реалізації потенційної ситуації можуть об'єктивні закони існування, такі, що не залежать від волі і розуму суб'єкта. Найчастіше це закономірності, які регулюють:

а) сферу існування навколишнього середовища, напр.: *Відчуває, що блукає по небезпечній стежці, де весь час треба берегтись, де можна легко послизнутись, а самому не хочеться сходити з неї* (Олесь Гончар);

б) психофізіологічне життя людини, напр.: *Але лікар знає: коли болить одна клітина, то треба прослухати весь організм* (Олесь Гончар);

в) суспільні процеси, напр.: *Якщо смаки диктувалися, то на протилежному полюсі скупчувалися уподобання, які повинні їх заперечити* (Роман Андріяшик).

2) реалізація потенційної ситуації може бути необхідною з огляду на актуальну ситуацію, яка склалася через низку факторів – людських чи природних або внаслідок їхнього поєднання, напр.: *Нічого вирішити сам не можу, з цим треба чекати аж до сейму* (Роман Іваничук). Детермінувальний фактор у таких реченнях маркує, за номінацією С. Цейтлін, значення необхідності у вузькому розумінні цього слова і характеризується семантикою «так склалася обставина» (Цейтлін, 1990: 150).

Обидві групи чинників засвідчують контамінацію значень логічної та фізичної необхідності, що загалом не суперечить жодним законам, адже будь-яка дія, а надто обов'язкова, не може бути здійсненою, якщо це відбувається не у згоді з логічними та / чи фізичними законами;

3) найбільш широким спектром значень вирізняються синтаксичні конструкції зі значенням деонтичної необхідності, тобто зумовленості, яка регулюється суспільними нормами і законами. Оскільки наявні дві групи форм існування права – письмове і звичаєве (Цвік, 2002: 118), то і всю сукупність речень з модальним значенням деонтичної необхідності варто розподілити на дві групи: конструкції, детермінувальним фактором яких виступає наявність нормативно-правового акту, письмової інструкції, припису (такий тип модального значення називають ще вольвою модальністю (Рогожа, 2005: 5), та утворень, необхідність описаної ситуації в яких зумовлена

нормами, звичаями, традиціями, що не мають загальнообов'язкового для виконання характеру. Речення, у структурі модального значення якого виокремлюється компонент «документ, що регламентує необхідність здійснення певних дій», зазвичай мають його матеріальне втілення, напр.: *Мрії мріями, а поки що тапчан, та всевидяча дірочка в дверях, та високо, аж під стелею, єдине вікно, хоча й чимале (бо належну норму сонця тут навіть карцерник повинен мати, такий закон)* (Олесь Гончар); *Хто ж, власне, прийшов до влади, і що повинен робити Ібрагім, якого нарекли султаном?* (Роман Іваничук). Зрідка натрапляємо на синтаксичні одиниці, де детермінувальний фактор, що позначає офіційний документ, є імпліцитним. Тоді ідентифікація семантики деонтичної необхідності, зумовленої нормативними документами, відбувається через встановлення суб'єкта волюнтаривності і / або суб'єкта предметної ситуації та кваліфікації зв'язків між ними, напр.: *Перед самим сном вихователь повинен усіх вас ще раз перелічити і аж тоді, повмиваних, перекупаних, обов'язково в лежачому стані передасть старшому по режиму* (Олесь Гончар) – суб'єкт волюнтаривності – вихователь, суб'єкт предметної ситуації – вихованці, їхні необхідні відношення регламентує статут навчально-виховного закладу; *Грушевич повернувся до того ж, з чого почав: що громади розпалися де через заборону; більшість їх складу в тюрмах. Тепер навперобій заговорили, що їх повинні випустити на волю* (Роман Андріяшик) – суб'єкт волюнтаривності – керівництво тюрми, суб'єкт предметної ситуації – ув'язнені, їхні стосунки регулюють органи державної влади; *І хоч скільки нагадувалось йому про умовність роботи, що це ж таки повинно бути всього-на-всього кафе для відпочинку, харчувальний заклад, але цей, практичний бік справи для Ягнича, здається, зовсім не був головним: вірний собі, він твердо намислив витворити те, що намислив* (Олесь Гончар) – суб'єкт волюнтаривності – органи місцевої влади, сфера волевиявлення яких обмежена офіційними документами.

Численну групу становлять і речення, модальне значення необхідності в яких визначено морально-етичними нормами, звичаями та традиціями, які не регулюють сферу діяльності конкретної особи, а є чинними стосовно до всіх членів певної спільноти: національної, релігійної, професійної і т. ін. Щоправда, такі утворення характеризуються «слабшою» порівняно з попередньою групою синтаксичних одиниць необхідністю, оскільки неписані закони не вимагають їхнього обов'язкового дотримання чи застосу-

вання санкцій за їхнє невиконання, як в утвореннях попередньої групи, напр.: *І тоді ханові згадалися поради аталіка: у вождя повинно бути два обличчя – лицаря і підступного змія* (Роман Іваничук); *Бо ти хлопець, ти й не повинен боятися нечисті* (Михайло Стельмах).

Переважає більшість таких одиниць не містить у структурі вказівки на детермінувальний фактор з огляду на його загальновідомість, напр.: *Якщо бог зачинить одні двері, то відчинить тисячу, тільки треба приходити до нього з вірою і покорюю* (Роман Іваничук). Не потребують також пояснення причини актуалізації ситуацій необхідності, які на рівні реченнєвої семантики мають вираження у формі афористичних висловів, що пропонують лаконічне вираження думки узагальнювального характеру, напр.: *Ти мислиш, а мислячі люди повинні жити* (Роман Іваничук).

Поряд із думкою про існування різних підстав твердження про необхідність, які формують її основні види – логічну, фізичну й деонтичну, визнаною є також позиція про тісне переплетення усіх видів модальності, оскільки «будь-яка дія, яка ставиться в обов'язок, повинна бути логічно та фізично можливою» (Павленко). Як свідчить здійснене дослідження, найчастіше у структурі детермінувального фактора модальності необхідності поєднуються такі його види:

1) деонтична модальність необхідності: суб'єктивні очікування та загальноприйняті моральні норми, напр.: *Я натиснув на клямку, але не йшов. Мені здавалося, що я повинен якось втішити її* (Роман Андріяшик);

2) логічна та деонтична необхідність: *А ти ось, син її, той, хто повинен в житті їй стати підтримкою, захистом, опорою...* (Олесь Гончар); *Лист із тундри Ганна Остаївна відкладає окремо: цьому неодмінно треба відповісти. Всі вони для неї, як сини, а якщо котрий збився з пуття, то за такого серце болить ще більше...* (Олесь Гончар).

Вираження одного виду модальності необхідності не є поширеним у художньому мовленні. Зважаючи на його універсальність, тематичну загальнонаправленість, тут нечасто трапляються речення з модальним значенням, наприклад, деонтичної необхідності, як у текстах законодавчих документів, чи фізичної необхідності, як у вузькоспеціальній медичній літературі. Аналіз художнього стилю мовлення дозволяє зробити висновок про переважну частину речень з модальним значенням синкретичної необхідності.

Торкаючись питання про граматичне вираження детермінувального фактора необхідності,

варто зазначити, що він може мати як експліцитне, так і імпліцитне вираження. Обов'язковим є матеріальне вираження детермінувального фактора, що позначає:

а) результат впливу чужої волі, що може оформлюватися у вигляді законів, інструкцій, домовленостей, порад чи рекомендацій, напр.: *Панове посла, за угодою з імператором Леопольдом, яку ми підпишемо найближчим часом, ми повинні виставити сорок тисяч війська* (Володимир Малик); *Ні, наказ воєводи ясний: ми повинні доставити його живого!* (Володимир Малик); *Що було сказано на тій раді, невідомо, а тільки повернувшись на Січ, Сірко мовив товариству такі слова: «Цар та гетьман підманюють мене листами; покладатись же на них неможливо – треба самим про себе дбати»* (Адріан Кащенко); *Забув, у якого народу є звичай: хлопець, коли він хоче одружитись, повинен розшукати щонайкращу гірську квітку* (Микола Олійник); *Цей занепад Військо Запорозьке обмірковувало на своїй раді разом із кошовим і вирішило, що коли вже неможливо зберегти незалежність, то треба хоч з'єднати обидві частини під рукою одного державця, щоб позбутися розбрату поміж себе й колотнечі* (Адріан Кащенко); *Зубок-Мокієвський казав нам, що армія повинна тільки воювати та готуватись до війни, а політика – не її справа* (Володимир Сосюра). На рівні формального вираження детермінувальний фактор у таких утвореннях передається за допомогою обставини причини (за угодою, за правилами), способу дії (спеціальним листом), у вигляді окремої предикативної частини складного речення (є звичай; Зубок-Мокієвський казав, що...; Військо Запорозьке на раді вирішило);

б) ситуація, яка склалася у ході певних подій і вимагає обов'язкової реалізації потенційної дії, напр.: *Якщо ти мене призначив воєводою, то й сам повинен слухатись* (Володимир Малик); *Ми брати і повинні жити, як брати...* (Володимир Малик); *Я нікого не підозрюю, – вів далі Сірко, – але ми живемо в тривожний час, серед ворогів, і повинні не тільки діями, а й словами не зашкодити собі...* (Володимир Малик); *Тобі рано думати про зброю і про помсту. Ти тяжко поранений і повинен спочатку видужати* (Володимир Малик). Детермінувальний фактор у таких реченнях найчастіше виноситься мовцем за межі предикативної частини, що містить формальний показник модальності необхідності. Збіг обставин, що зумовлює реалізацію ситуації необхідності, на семантичному рівні тотожний причині, що легко засвідчує трансформація досліджуваних

утворень, напр.: *Ти повинен мене слухатись, тому що сам призначив мене воєводою; Ми повинні жити, як брати, тому що ми брати; Ми повинні не тільки діями, а й словами не зашкодити собі, тому що живемо в тривожний час, серед ворогів; Ти повинен спочатку видужати, тому що ти тяжко поранений.*

На рівні граматичного оформлення детермінативний фактор необхідності може мати різне вираження:

1) опосередковано, через контекст, напр.: *Панове! На цьому урочистому засіданні не повинно бути місця демонстраціям! Ми мусимо додержувати урядових розпоряджень!* (Іван Пільгук); *Преславний Іван Сірко, якого ми вісім разів обирали своїм отаманом, під орудою якого безліч разів здобували славні вікторії над ворогами нашими, волею божою упокоївся і залишив нас сиротами. Тож сьогодні ми повинні обрати нового кошового...* (Володимир Малик); *Чи відомо вам, що таке праця? Ще ні. І це таки не ваша провина. Але вам треба прагнути пізнати* (Олесь Гончар);

2) як препозиційна частина складносурядного речення, предикативні частини якого найчастіше поєднані за допомогою єднального сполучника *і*, котрий виражає причиново-наслідкові відношення, напр.: *Володимир – законний твій спадкоємець, і ти повинен помиритися з ним і визнати його за сина!* (Володимир Малик); *Ми тебе зараз судитимемо козацьким судом, судом честі, і ти повинен перед нами говорити правду* (Володимир Малик);

3) як підрядна предикативна частина гіпотаксичного комплексу, найчастіше приєднана за допомогою одиничного сполучника *якщо*, парного *якщо... то*, синонімічного йому *коли... то*, напр.: *А Онуфрій казав мені, що треба підставити другу щоку, якщо тебе вдарили по одній...* (Юрій Логвин); *Такого не буває, бо над усіма тяжіє закон Чингіс-хана – якщо один з десятка кинувся вперед, за ним повинні йти у бій інші!* (Володимир Малик); *Коли князь був там, то повинен знати: Випал спалений, і спалений дотла* (Дмитро Міщенко); тогочасну структуру мають після трансформації складнопідрядні атрибутивні речення з прислівним чи прислівно-кореляційним зв'язком, напр.: *Усі, хто її (війну) пережив, кому випадок подарував життя, як на мене, повинні твердо усвідомити, що просто існувати їм замовлено самою природою. Вони не мають права губитися в юрбі* (Роман Андріяшук); – Пор.: *Якщо хтось пережив війну і випадок подарував йому життя, він повинен твердо*

усвідомити, що просто існувати йому замовлено самою природою.

Детермінативний фактор може також міститися у складі темпоральної підрядної предикативної частини, приєднаної за допомогою сполучників *доки*, *поки*, *допоки*, *поки... доти*, *допоки... доти*, *доки... доти*, напр.: *Доки існуватиме смертельна загроза з півдня, доти повинна існувати і наша Січ-мати!*.. (Володимир Малик); *Допоки ми живемо, допоки є сила тримати меча, доти не повинні втрачати надії!* (Володимир Малик); *Бо поки є сонце у небі, доти повинен бути й чабан на землі, – сказав старий* (Михайло Стельмах) – Пор.: *Якщо існуватиме смертельна загроза з півдня, то повинна існувати і наша Січ-мати!*; *Якщо ми живемо, якщо є сила тримати меча, ми не повинні втрачати надії!*; *Якщо є сонце у небі, то повинен бути й чабан на землі, – сказав старий.*

Менш вживаними є поліпредикативні речення сполучникового типу з підрядним зв'язком, у яких вказівка на детермінативний фактор необхідності міститься в залежній частині зі значенням мети, яку маркує сполучник *щоб*, напр.: *Щоб жити, людина повинна орати, сіяти, вирощувати худобу, шити одяг, взуття, а не воювати...* (Володимир Малик) – Пор.: *Людина повинна орати, сіяти, вирощувати худобу, шити одяг, взуття, якщо хоче жити.* Характерна особливість таких речень – суб'єкт волевиявлення збігається з його об'єктом;

4) у формі складника безсполучникового поліпредикативного речення, напр.: *Людські серця, голови, очі – всі різні, їх треба сприймати індивідуально* (Олесь Гончар) – Пор.: *Якщо людські серця, голови, очі – різні, їх треба сприймати індивідуально.*

Іноді в структурі детермінативного фактора необхідності, експлікованого предикативним компонентом безсполучникового речення, поєднуються вказівка на причину актуалізації необхідної дії та спосіб її реалізації, напр.: *Мокре очищення, яке вони пропонують з Олексою, звичайно, теж річ громіздка, клопітна, треба буде силу-силенну води, треба будувати величезні відстійники, нові установки, кожна з яких це майже цілий цех...* (Олесь Гончар) – Пор.: *Мокре очищення, яке вони пропонують з Олексою, звичайно, теж річ громіздка, клопітна, (чому?) адже треба буде силу-силенну води, треба будувати величезні відстійники, нові установки, кожна з яких це майже цілий цех; Якщо впроваджувати метод мокрого очищення, то треба буде силу-силенну води, треба*

будувати величезні відстійники, нові установки, кожна з яких це майже цілий цех;

5) у вигляді вставних конструкцій, напр.: *Ми повинні були поцілуватися, за грою, десять разів* (Володимир Сосюра). Головною семантичною особливістю таких утворень є те, що вставні компоненти, допомагаючи мовцеві оформити висловлення, дозволяють не лише передати певну інформацію, але й висловити її власну оцінку. Тому в таких утвореннях семантика об'єктивної модальності необхідності тісно переплітається зі значеннями суб'єктивної модальності. Так, вставні компоненти у першому і другому реченнях *кінець кінцем і очевидно* мають значення логічної організації та водночас суб'єктивної оцінки мовцем повідомлюваної інформації і підсилюють значення логічної необхідності. Вставний компонент третього речення – *за грою* – має значення джерела інформації і водночас є безпосередньою вказівкою на детермінувальний фактор необхідності.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що спостереження стосовно структурної організації висловлень із модальним значенням необхідності свідчать про те, що формально найчастіше вони становлять складне речення з різними типами зв'язку (72% від усього загалу ілюстративного матеріалу), значно рідше – просте ускладнене речення (28% конструкцій). Найбільш поширеною є форма складнопідрядного речення, де пропозиція потенційно необхідної ситуації посідає позицію підрядної частини стосовно головної, яка містить вказівку на детермінувальний фактор цієї ситуації, напр.: *Час зараз такий, що на чолі війська повинна стояти людина смілива і розумна, чесна і досвідчена у військовій справі і в житті...* (Володимир Малик).

Детермінувальний фактор необхідності може й не мати граматичного вираження у структурі речення, напр.: *У всьому, голубе, повинна бути міра, – без тіні жарту промовив Скворода* (Василь Шевчук).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотина М. А. Види модальності і їх реалізація в висказуваннях с модальними глаголами (на матеріалі сучасного англійського мови): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Минск, 1992. 23 с.
2. Васильева Л. В. Модальный глагол must и его функциональные эквиваленты как сегмент функционально-семантического поля модальности: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 : «Германские языки». Москва, 1990. 22 с.
3. Гребнева О. В. Модальность необходимости в законодательных текстах европейского союза (на материале немецкого и английского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20. Казань, 2004. 263 с.
4. Загальна теорія держави і права (за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина). Харків : Право, 2002. 480 с.
5. Павленко Л. І., Топачевський С. К. Формально надмірні висловлення як засіб вираження логічної модальності у діалозі. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (27), 2006. С. 131-136. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2221/1/06plilmd.pdf> (дата звернення: 27.02.2023).
6. Рогожа В. Г. Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2005. 16 с.
7. Ситар Г. В. Описові предикати з модальним компонентом в українській мові : структура й семантика. Лінгвістичні студії. Донецьк : ДонНУ, 2010. Вип. 20: На честь 55-річчя професора А. П. Загнітка. С. 145–151.
8. Телецька Т. В. Предметна модальність і модальність вірогідності у мові та мовленні (на матеріалі української, російської, французької та англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Одеса, 2005. 20 с.
9. Фомина Л. М. Реализация модальности необходимости в тексте (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Л., 1985. 16 с.
10. Хричиков Б. В. Категорія модальності, її обсяг і засоби вираження в сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Російська мова». 1994. 33 с.
11. Цейтлин С. Н. Необходимость. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1990. С. 140–157.
12. Шинкарук В. Категорії мови і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 272 с.

REFERENCES

1. Bolotina M. A. Vidy modalnosti i ih realizatsiya v vyiskazyvaniyah s modalnyimi glagolami (na materiale sovremenogo angliyskogo yazyka) [Types of modality and their realization in utterances with modal verbs (based on the material of modern English)]. *PhD thesis*: spec. 10.02.04 “German languages”. Minsk, 1992. 23 p. [in Russian].
2. Vasileva L. V. Modalnyi glagol must i ego funktsionalnye ekvivalenty kak segment funktsionalno-semanticheskogo polya modalnosti [The modal verb must and its functional equivalents as a segment of the functional-semantic field of modality]. *PhD thesis*: spec. 10.02.04: “German languages”. Moscow, 1990. 22 p. [in Russian].

3. Grebneva O. V. Modalnost neobhodimosti v zakonodatelnyih tekstah evropeyskogo soyuza (na materiale nemetskogo i angliyskogo yazyikov) [Modality of necessity in legislative texts of the European Union (on the material of German and English languages)]. *PhD dissertation*: spec. 10.02.20. Kazan, 2004. 263 p. [in Russian].
4. Zahalna teoriia derzhavy i prava (za red. M. V. Tsvika, V. D. Tkachenka, O. V. Petryshyna) [General theory of the state and law (edited by M. V. Tsvik, V. D. Tkachenko, O. V. Petryshyn). Kharkiv: Pravo, 2002. 480 p. [in Ukrainian].
5. Pavlenko L. I., Topachevskiy S. K. Formalno nadmirmi vyslovlennia yak zasib vyrazhennia lohichnoi modalnosti u dialozi. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Formally excessive statements as a means of expressing logical modality in dialogue. Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University]. 2006. P. 131–136. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2221/1/06plilmd.pdf> (access date: 02/27/2023). [in Ukrainian].
6. Rohozha V. H. Zasoby vyrazhennia volovoi modalnosti v tekstakh kodeksiv Ukrainy [Means of expressing volitional modality in the texts of the codes of Ukraine]. *PhD thesis* : spec. 10.02.01 “Ukrainian language”. Kyiv, 2005. 16 p. [in Ukrainian].
7. Sytar H. V. Opysovi predykaty z modalnym komponentom v ukraïnskii movi : struktura y semantyka [Descriptive predicates with a modal component in the Ukrainian language: structure and semantics]. *Linhvistychni studii – Linguistic studies*. Donetsk: DonNU, 2010. Edition 20: In honor of the 55th birthday of Professor A. P. Zagnitka. P. 145–151. [in Ukrainian].
8. Teletska T. V. Predmetna modalnist i modalnist virohidnosti u movi ta movlenni (na materialy ukrainskoi, rosiiskoi, frantsuzkoi ta anhliiskoi mov) [Subject modality and modality of probability in language and speech (on the material of the Ukrainian, Russian, French and English languages)]. *Ph.D. thesis*: spec. 10.02.15 “General Linguistics”. Odesa, 2005. 20 p. [in Ukrainian].
9. Fomina L. M. Realizatsiya modalnosti neobhodimosti v tekste (na materiale angliyskogo yazyika) [Realization of the modality of necessity in the text (on the material of the English language)]. *PhD thesis*: spec. 10.02.04 “German languages”. L., 1985. 16 p. [in Russian].
10. Khrychykov B. V. Katehoriia modalnosti, yii obsiah i zasoby vyrazhennia v suchasni rosiiskii movi [The category of modality, its scope and means of expression in the modern Russian language]. *Doctoral thesis*: spec. 10.02.01 “Russian language”. 1994. 33 p. [in Ukrainian].
11. Tseytlin S. N. Neobhodimost. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Temporalnost. Modalnost. [Theory of functional grammar. Temporality. Modality]. Leningrad depart.: Nauka, 1990. P. 140–157. [in Russian].
12. Shynkaruk V. Katehorii modusu i dyktumu u strukturi rechennia [Categories of mode and dictum in sentence structure]. A monograph. Chernivtsi: Ruta, 2002. 272 p. [in Ukrainian].